

Владімір Набоков — Дідусь (переклад з російської)

Анатолій Крат

ДІДУСЬ

драма в одну дію

Дія відбувається в 1816 році у Франції, в будинку заможної селянської родини. Простора кімната, вікнами у сад. Навскісний дощ. Входять господарі і незнайомець.

Жінка ...Будь ласка. Ось тут наша вітальня...

Чоловік А ми зараз вам вина
 дамо.

(До дочки).

Джульєтта, збігай в погріб, — хутко!

Перехожий (озирається)
Ах, як у вас приємно...

Чоловік Ви сідайте, —
сюди...

Перехожий Охайність... Різьблений баул
в кутку, стінний годинник з васильками
на циферблаті...

Жінка Ви не вимокли?

Перехожий Ніскільки!

Я встиг під дах заскочити... От злива
так злива! Вам не заважаю? Можна
тут зачекаю! Тільки перестане...

Чоловік Ми раді, раді...

Жінка Ви із наших місць?

Перехожий Ні — подорожній... Щойно повернувся
 додому я. Живу у брата, в замку

де Меріваль... Це зовсім поруч з вами...
Чоловік А, знаємо...
(До дочки, що увійшла з вином).
Постав сюди, Джульєтто.
Так. Пийте, пане. Сонце, — не вино!

Перехожий (цокається)
За ваше... Ех, духмяне ж бо яке!
Й дочка у вас — розумниця... Джульєтто,
душа, де твій Ромео?
Жінка (сміється) Що то значить —
"Ромео?"
Перехожий Так... Вона сама спізнає
як прийде час.
Джульєтта Ви з дідусем знайомі?
Перехожий Не бачив, ні.
Джульєтта Він — добрий...
Чоловік (до жінки) Де ж він, дійсно?
Жінка У себе спить — і плямкає вві сні,
як немовля...
Перехожий Він дуже вже старий —
дідусь ваш?
Чоловік Сімдесят, напевно, років...
Не знаємо...
Жінка Бо він нам не рідня:
ми дідусем його самі назвали.
Джульєтта Він — лагідний...
Перехожий Та хто ж бо він?
Чоловік Отож бо
воно і є, не знаємо ми... Якось
весною, що минула вже, з'явився
в селі старенький, — здалеку, мабуть.
Він імені свого не пам'ятав,
на всі питання потай посміхався...
Його сюди Джульєтта привела.
Ми їсти й пити подали старому:

він воркотав, облизувався, мруживсь,
до рук моїх з гримасою святою
все припадав, — у ньому, певно, розум
геть облисів... Його у себе ми
залишили, — наполягла Джульєтта...
Додати ще: ласій він і мазунчик...
Недешево обходиться для нас.

Жінка

Не треба так, — старенький — він...

Чоловік

Чого вже, —

нічого... так, — до слова... Пийте, пане!

Перехожий

Спасибі, п'ю; спасибі... Та невдовзі
я маю йти... Ось дощ... Земелька ваша
задихає!

Чоловік

Та слава Богу! Тільки
це гра одна — не дощ. Дивіться, сонце
крізь нього вже поблискує... овва!..

Перехожий

Дим золотий... Як гарно!

Чоловік

От ви, пане,

милується все, — а як же нам?

Бо ми — земля. Всі думи наші — думи
землі... Ми відчуваєм, хоч не бачим,
як сім'я набрякає в борозні,
як досягає плід... Коли від спеки
земля горить і лопається, — також
у нас долоні лопаються, пане!

А дощ піде — ми слухаєм тривожно

І молимося потай: "Свіжий шум,
не перейди у стукотіння граду!.."

Та все ж коли цей стукіт навісний
об наше підвіконня пролунає, —

тоді руками затуляєм вуха,

й лицем в подушки, — ніби боягузи

при обстрілі далекім! Так — немало

у нас тривог... Недавно ось — на груші

хробак з'явивсь — великий, в бородавках,

зелений чорт! А то — холодний висип

тлі на гілках зелених молоденьких...

Отож, крутись!

Перехожий

Проте, яка то гордість

для вас, яка то радість — завше мати
духмяну вдячність, дякую рум'яне
з дерев цих ваших!

Жінка

А дідусь — так само
старанно жде відвертості якоїсь
і припадає вухом до кори
та до пелюстки... Думаю, — він вірить,
що душі мертвих в ліліях, в черешнях
живуть потому.

Перехожий

Я не проти з ним
поміркувати... я люблю цих ніжних
юродивих...

Жінка

Як подивлюсь на вас —
мені ваш вік не вирахувати. Ніби
не молоді, а разом з тим... не знаю...

Перехожий

А ну прикиньте, відгадайте.

Чоловік

В мирі
прожили ви, напевно. Бо ні зморшки
на лобі цім...

Перехожий (сміється)

Яке там — мирно! Варто
все записати... Сам бува не вірю
в своє минуле! Я від нього п'яний,
як от — від вашого вина. І пив
я з келиха життя свого ковтками
такими... Та і смерть бува штовхала
під лікоть... Ось, — чи хочете почути
бувальщину, як влітку, в дев'яносто
у другім році, у Ліоні, пан
де Міріваль, — аристократ і зрадник,
та інше, і подібне — врятувався
вже біля гільйотини?

Жінка

Розкажіть,
ми слухаємо...

Перехожий

Мав я двадцять літ
в той буйний рік. Громами Трибуналу

до смерті був засуджений, — за те, що
волосся пудрив, може за приставку
до прізвище, — не знаю: та чи мало
за що тоді вбивали... В той же вечір
на ешафот повинен був з'явитись, —
при смолоскипах... Кат був досить спритний,
старанний був: художник, — а не кат.
Бо він свого паризького кузена
наслідував, — великого Самсона:
такий же він візок собі завів
і голови відрубані — так само
розгойдував, піднявши за волосся...

От він мене повіз. Вже сутеніло,
вдovж чорних вулиць вікна засвітились
і ліхтарі. До вітру сів спиною
на віз трусський, в полудрабок вчепившись
холодними руками — думав я, —
про що? — та про якісь усе дрібниці, —
про те, що носовик не взяв з собою,
про те, що мій супутник — кат — скидався
на лікаря поважного... Недовго
ми їхали. Останній поворот —
і площа розчинилася, у центрі
зловісно так озорена... і от,
коли мій кат, із чемністю якоюсь
невинною, поміг зійти із возу —
я зрозумів, — закінчено мій шлях,
тоді-то страх вхопив мене під горло...

І клетотіння натовпу похмуре, —
що може й глузував (але не чув я), —
мигтіння кінських крупів, списи, вітер,
чад смолоскипів сонячних — усе це
як сон пішло, і я одне лиш бачив,
одне: отам, отам, у чорнім небі,
крилом крицевим косий ніж важкий
між двох стовпів висів, готовий впасти,
і лезо, ухопивши блиск живий,

вже нібито палахкотіло кров'ю!

І на поміст, під гук юрби, в нестямі
зіходив я — і кожен той щабель
по-різному рипів. Зняли без слова
камзол із мене й комір до лопаток
розрізали... А дошка, — ніби міст
піднятий: знав — на ній хрестом я ляжу,
місток впаде, зі стуком вниз гойднусь,
поміж стовпів ошийник дерев'яний
мене замкне, — і ось тоді, тоді от
смерть, з грюкотом миттєвим, гупне зверху!

І от не міг я слину проковтнуть,
передчуттям потилицю ламало,
гриміло в скронях, в грудях вибухало
від трепету і тупоту тугого, —
та зовні, виглядало, був спокійним...

Жінка

О, я б кричала, шарпалася б, — криком
помилування вирвала б... Та як же,
та як ви врятувались?

Перехожий

Сталось диво...

Отож, стояв я на помості, рук
мені не закрутили ще. А вітер
студив мої рамена. Кат мотузку
розплутував якусь. І раптом — зойк:
"пожежа!" — і вогонь здійнявся вгору
з-під поручнів, і в той же час зійшлися
із катом ми, борюкалися край
помосту... Тріск, — в лице війнуло жаром,
рука, мене вхопивши, розтулилась, —
кудись я падав, і когось я збив,
пірнув, ковзнув в потоки диму, в бурю —
де люди й коні — все перемішалось, —
"Горить! Горить!" — лунав все той же крик,
що захлинався аж до істерії!
А я вже був далеко! Тільки раз
я озирнувся на ходу і бачив —
як в чорне небо дим багряний линув,

як запалали і самі стовпи,
і ніж упав, відпущений багаттям!

Жінка

Які жахи!..

Чоловік (у задумі уриває)

О так! Хто смерть побачив,
вже не забуде... Якось лиходії
у сад залізли. Ніч, імла... Узяв я
рушниці...

Перехожий

Врятувався так, — і зразу
немов прозрів: колись був неуважний,
байдужий, вайлуватий... і раніше
я порошинок райдужних життєвих
не цінував — але уздрівши близько
ті два стовпи, — і браму ту вузеньку
у небуття, ті спалахи, той присмерк...
і Францію під свист морського вітру
покинув я, і Франції цурався,
допоки в ній холодний Робесп'єр
зеленуватим привидом виднівся, —
допоки йшли в вогонь курні полки
за сірий погляд чубчик корсиканця...
Але нелегко жив на чужині я:
у Лондоні сирому і сумнім
я викладав науку поєдинку.
В Росії жив, і грав на скрипці в хаті
у варвара розкішного... Пізніш
по Терції, по Греції тинявся.
В Італії святій голодував.
Сьорбнув ропи чимало. Був матросом,
був кухарем, цирульником, шевцем —
і просто — волоцюгою. Та нині,
хвалу складаю Богові щоденно
за труднощі, які я пережив, —
за шарудіння колосків узбічних,
за шелестіння й дихання гаряче
всіх душ людських, край мене що пройшли.
Чоловік
Всіх, пане, всіх? Та ви ж забули душу
того лихого майстра — ката — з котрим
зустрілися, тоді — на ешафоті.
Перехожий
Ні, не забув. Бо через нього й світ
відкривсь мені. Він був ключем, — раптово...
Чоловік
Ні, — невтямки...

(Встає). Роботу до вечері
скінчити маю... Їжа в нас нехитра...
То може б ви...

Перехожий Що ж — я не проти...
Чоловік Добре!

(Виходить).
Перехожий Даруйте талалая... Мо' — набридло
вам слухати...

Жінка Та що ви, пане, що ви...

Перехожий Чи не дитячий чепчик шиєте ви?

Жінка (сміється). Так.

Він до Різдва, певно, знадобиться...

Перехожий Як добре це...

Жінка А друге немовля...

ось там, в садку...

Перехожий (дивиться у вікно).

А, — ваш дідусь... Прекрасний
старий. Увесь сріблиться він на сонці...
Прегарний... І мрійливо-невловиме
щось в кожному русі є. Він пропускає
крізь пальці квітку лілії — схилившись
над квітником, не рве, а лиш торгає,
і посмішкою ніжною святою
осіяний...

Жінка О, він лілеї любить, —
і пестить їх, і з ними розмовля.
Для них він, навіть, імена придумав, —
якихось все маркізів, герцогинь...

Перехожий Як хороше... Ось він, напевно, мирно
свій вік прожив, — так, у селі де-небудь,
Від громадянських й всяких бур подалі...

Жінка Він може лікувати... Знає трави
цілющі. І дочку одного разу...

Вбігає Джульєтта, голосно сміючись.

Джульєтта Ох, мамо, от кумедія!...

Жінка Що сталося?

Джульєтта Отам... дідусь... і кошик... Ах!...
(сміється)

Жінка Точніше
розповідай...

Джульєтта Ой, сміх!.. Ти розумієш,

я, мамо, йшла — ось тільки-но, садком
за вишнями, — аж тут дідусь побачив,
зіщулився — вихопив мій кошик —
отой, новий, загорнутий в церату
і перемашений вже соком — хап! —
і як його закине — прямо в річку —
його тепер понесла течія.

Перехожий

От дивина... Бог зна які вервечки
у мозку цьому думка розкида...
Напевно... Ні...
(сміється). Я сам буваю схильний
до порівнянь абсурдних... Так — той кошик,
загорнутий в церату, ще й червоний
від ягід, — нагадав мені... Та ні!
Які жахливі марення! Дозвольте
промовчати...

Жінка (не слухаючи)

То що ж він, справді... Тато
розсердиться. Бо ж двадцять су — той кошик.

Виходить з дочкою.

Перехожий (дивиться у вікно)

Ведуть, ведуть... Як дується старий
потішно. Дійсно — писана дитина...

Повертаються з дідусем.

Жінка

Отут, дідусю, гість у нас. Дивись
який...

Дідусь

Не хочу кошика. Не треба
тих кошиків...

Жінка

Та годі, любий досить...
Його нема вже. Він пішов. Навік.
Ну заспокойся... Пане, ви його
розважте тут... Потрібно нам іти —
вечері час...

Дідусь

А це ж бо хто такий?
Не хочу я...

Жінка (у дверях)

Та це ж наш гість. Він добрий.
Сідай, сідай. Яку ж він справді казку
нам розповів — про ката у Ліоні,
про страту, про пожежу!.. Як цікаво.
Ви, пане, — повторіть, будь ласка.

Виходить з дочкою.

Дідусь

Що?

Про що вона тут говорила? Дивно...
Пожежа й кат...

Перехожий (убік)

Ну от, перелякався...
От нерозумна, нащо говорила...
(Голосно).

Я жартував, дідусю... Ліпш скажи
про що говориш з квітами в садку,
з деревами? Як дивишся ти пильно!

Дідусь

А звідки ти?

Перехожий

Я — так, — гуляв...

Дідусь

Зажди,
зажди, залишся тут, я повернуся.
(Виходить).

Перехожий (ходить по кімнаті)

Який дивак! Невже перелякався,
чи може пригадав щось... Неприємно
й тривожно стало враз, — не розумію...
Вино міцне тут, мабуть...
(Наспівує) Тра-ля-ля...
Тра-ля... Та що зі мною? Ніби —
якась знемога, млість... Які дурниці...

Дідусь (заходить)

Ось я і повернувся.

Перехожий

Здрастуй, здрастуй...
(Убік) Е, — зовсім веселенький він тепер!

Дідусь (переступає з ноги на ногу, закривши руки за спину).

Я тут живу. Ось в цьому домі. Тут
подобається. Ось — наприклад — бачиш, —
яка тут шафа...

Перехожий

Гарна...

Дідусь

Ні, не просто гарна,
А чарівна. Що діється у ній,
що діється!.. В щілинку, у замочок
лиш зазирни!..

Перехожий

Що чарівна — я вірю...
Яка ж вона!.. Та ти не розповів
про лілії: про що говориш з ними?
Ти — в шпарку цю...

Дідусь

Та бачу я і звідси...

Перехожий

Ні, — подивися ближче...

Дідусь

Перехожий

Та не можна ж, —
Стіл на заваді, — стіл...

Дідусь	Ти... ляж на стіл.
	Ляж... на живіт...
Перехожий	Навіщо це, — не варто.
Дідусь	Не хочеш ти?
Перехожий	...Дивися, — світить сонце!
	Увесь твій сад виблискує...
Дідусь	Не хочеш?
	Шкода... шкода... Отам було б, напевно, зручніше...
Перехожий	Що, зручніше? А для чого?
Дідусь	А ось для чого! (Змахує сокирою, яку тримав за спиною).
Перехожий	Кинь!
Дідусь	Постій... Не треба
	Спиняти... Так наказано... Я мушу...
Перехожий (збиває його)	Достатньо.. Це і є безумство! Ох... Я не чекав... Все мимрив та мугикав — І враз... Та що я? Нібито уже Було це все... або наснилось? Схоже, що я вже борюкався так... Достатньо! Вставай... Скажи... Як дивиться він пильно! А ці ось пальці, — голі та негострі... Адже ж я їх... вже бачив! Ти розкажеш, Доб'юся! Ач, як зизить... (Нахиляється над лежачим). Ні... — не скаже...
Джув'єтта (у дверях)	Що з дідусем зробили ви...
Перехожий	Джув'єтто, Залиш нас...
Джув'єтта	Що зробили ви... Завіса

Червень, 1923

Переклав з російської
Анатолій КРАТ,
м. Херсон.

Коментар

П'єсу закінчено автором 30 червня в Домен де Больє. Видруковано в: "Руль", Берлін, 1923 р., 14 жовтня. Російською мовою за життя автора твір не перевидався. Англійською в перекладі Дмитрія Набокова надруковано в "The Man". Переклад українською мовою здійснено за першою публікацією, перевиданою в книзі:

Набоков В. Пьесы. — М.: Искусство, 1990. — С. 69 — 80.

Самсон — неточне написання. Правильно: Сансон Шарль-Анрі (1740 — 1793) — паризький кат. Успадкував посаду 1778 року (родинну протягом двох століть), стратив Людовика XVI, описав його смерть. Розповідають, що він помер від горя через три місяці по страті короля, заповівши велику суму грошей на здійснення покутної меси в день народження Людовика XVI, доручивши це своєму синові до 1840 р. Його син Анрі (1767 року народження) змінив його на посаді ката 1793 року. Сам помер 1840-го. Він стратив Марію-Антуанетту, принцесу Єлизавету, герцога Орлеанського.